

ЮРИДИЧНА ЛЕКСИКА - ПРАКТИКА ПЕРЕКЛАДНОЇ ТЕРМІНОГРАФІЇ

Балтаджи П. М.

Стаття презентує коротку характеристику термінографічної історії юридичної лексики. Перекладні юридичні словники, видані в Україні в різні періоди її історії віддзеркалюють динаміку становлення як окремої терміносистеми, так і української мови загалом.

Ключові слова: юридична лексика, термін, переклад, словник.

Статья представляет короткую историю терминологической деятельности в сфере права. Речь идет о юридических словарях, подготовленных под влиянием определенных исторических факторов и отражающих состояние юридической лексики. Сделан акцент на отсутствии конкретной современной лексикографической методики.

Ключевые слова: юридическая лексика, термин, перевод, словарь.

Article represents a brief history of terminographic activity in the field of law. Author focuses on legal vocabularies prepared under influence of certain historical factors which reflect the existing condition of the language of law. Accent is made on the fact of absence of specific lexicographic methodic in present conditions.

Key words: language of law, terminology, interpretation, vocabularies

Тема науково-технічної термінології вже упродовж двох століть займає почесне місце в галузевих дослідженнях. Наукова термінологія, як система динамічна, здатна розвиватись, змінюватись, віддзеркалювати реалії сучасності. Історія розвитку науки, зміна наукових поглядів, широка інтеграція, культурні зв'язки, вплив лексико-семантичної системи мови - все це віддзеркалюється як у термінологічній картині, так і знаходить відображення в частині окремих термінів.

Відтворення історії української наукової термінології є предметом багатьох наукових досліджень. Мовне питання в праві під різним кутом розглядається мовознавцями, юристами, істориками (О.А. Сербенська, І.Б. Усенко, Ю.Є. Зайцев, С.П. Кравченко, О.О. Тараненко, Ю.Ф. Прадід, Н.В. Артикуца). Дослідники по-різному вирішують проблему виявлення термінів у тій чи іншій підмові, використовуючи при цьому різні визначення терміна, пропонуючи свої методику відбору термінів, критерії їх відбору тоді, коли система понять ще не склалася й немає чіткої границі між терміном і не терміном [1, 85]. Під терміносистемою розуміється сукупність термінів, пов'язаних логічними, семантичними, словотвірними та іншими зв'язками. Як свідчать писемні пам'ятки, на всіх етапах становлення державності в Україні й формування власного правового простору, не останнє місце займали проблеми юридичної лексики й термінології.

Визнаючи важливість комплексного, лінгвістично-правового підходу, у дослідженні юридичної термінології, слід звернути увагу на історичні фактори формування терміносистеми. Унаслідок дії історико-політичних чинників, етапи вільної природної розбудови лексики, домінування в ній власне української основи,

використання запозичень без нав'язування мові участі мови-посередника, чергуються з етапами штучної, подеколи насильницької русифікації лексики української мови з одночасним вилученням з обігу слів, створених на українському мовному ґрунті [2].

З цієї позиції історія юридичної термінології наглядно простежується в лексикографічних працях різних періодів. Виділення лексикографії в окремий розділ мовознавства зумовлене практичними потребами пояснення незрозумілих слів, яке здійснювалось ще у вигляді глос. В Україні лексикографія починає активно розвиватись упродовж XIV-XVII ст. Основні праці цього періоду залишилися в рукописах. Це переважно загальномовні словники, джерелами яких виступала церковнослов'янська лексика, перекладена староукраїнською літературною мовою. Найвищим досягненням української лексикографії середньовічної доби визнається "Лексиконъ славенороскій и именъ тлъкованіе" Памва Беринди, виданий у друкарні Києво-Печерської лаври 1627 р.

Значна увага мовознавцями приділяється роботі, яка названа початком нового етапу й найбільшою лексикографічною працею за минулі століття (27 000 статей) - "Лексиконъ латинскій" Єпітафія Славинецького (середина XVII ст.). Він став основою для створення вітчизняних і зарубіжних словників загальномовного й галузевого характеру.

Перекладні словники займають особливе місце в лексикографічному класифікаторі. Поява цього виду робіт є свідченням розширення політичних, ділових, культурних зв'язків України й ознакою нового етапу історії української мови.

Кінець XVII ст. - початок XIX ст. відзначається лексикографічною активністю, до роботи залучаються історики, громадські діячі, письменники. Результатом стає укладання багатьох перекладних, переважно двомовних словників. Автори намагалися поєднати функції перекладу з функцією тлумачення понять. Роботи були різними, їх рівень, як правило, свідчив про недостатній лексикографічний досвід.

У 1849 р. в Австрії, під впливом історико-політичних чинників, групою учених-славистів (Я. Головацький, Г. Шашкевич, Ю. Вислобоцький та ін.) розпочато роботу над систематизацією правничої термінології. Виданий у 1851 р. "з метою усталити правничу термінологію, співзвучну духові двох мов, відповідно до потреби сучасного законодавства та врядування, почасти взяту з давніших правничих джерел, почасти створену з природних багатств різних говорів, на яку можна було б спиратися спершу при виданні збірника державних законів, а відтак і в загальному щоденному вжитку", словник "Юридично-політична термінологія слов'янських мов. Окреме німецько-руське видання" вважається чи не першою в історії українського юридичного термінознавства перекладною лексикографічною працею [3].

Користуючись попереднім досвідом укладання словників юридичної мови, К. Левицький у 1892 р. видає "Німецько-руський словар висловів правничих і адміністраційних". Погоджуючись з дослідниками, які називають працю новим кроком у формуванні україн-

ської літературної мови в Галичині, слід підкреслити вагомість обох робіт для розвитку мови права. Юридична лексика, поряд з економічною, військовою й політичною, представлена поняттями правозастосування (доказ, позивник, жалібник, сказатель); юридичної відповідальності (арешть, дозорь, підбурюванє, казнити); назвами документів і органів влади (маніфесть, законь, грамота урядова, виказ, відділ, управа, міністерство); термінами на позначення юридичної діяльності. У словниках цього періоду поряд зі сталими термінами співіснують слова, вживання яких можна назвати експериментом і які не знайшли подальшого відображення навіть в історичних словниках.

Якщо до ХХ ст. список юридичних термінів, які б мали еквіваленти в інших мовах і потребували перекладу, був окреслений умовно, то сьогодні перед перекладачами виникають проблеми вибору правильних відповідників спеціальних термінів, номенклатури, назв організацій. Комплексне розуміння значення спеціального терміна доступне тільки фахівцям, і тут не обійтись без співпраці лінгвістів, правознавців та істориків. Лише такий підхід може гарантувати створення правильної мовної форми, оптимальну передачу правового змісту й врахування історичної природи слова.

Неоднозначним сьогодні залишається питання про повернення забутих слів [4]. Інтернаціоналізація української юридичної терміносистеми є процесом природним, разом з тим, слід рішуче боротися як проти прямого запозичення іншомовних термінів, так і проти втрати контекстом ознак сучасності в результаті “реанімації” того чи іншого терміна.

Якщо на початку ХХ ст. упорядники “Російсько-українського словника правничої мови” свідомо “повводили в словник багато слів із давньої правничої української мови, щоб з’ясувати зв’язок сучасної мови з давньою, підвести під сучасну правничу мову історичний ґрунт і показати, яку силу слів із давньої правничої мови заховає сучасна мова України” [5, 8], то на початку ХХІ ст., коли юридичні терміни представляють собою сформовану, хоча і динамічну систему, доцільно говорити про укладання окремого словника застарілих юридичних термінів і понять.

У ХХ ст. термінографічна робота проходила під гаслом становлення української державності й переходом української мови на державний рівень. Юридична лексика першої половини ХХ ст. віддзеркалює соціалістичну природу суспільства: остаточно відмовились від церковних термінів, староукраїнських слів, від багатьох слів іншомовного походження. Водночас своє право на існування та універсальність довели латинські терміни. Поява словників правничої мови, серед яких переважна більшість перекладні російсько-українські, стає значним компромісом у відносинах української та російської мов. Видані в цей період словники були спрямовані на задоволення практичних потреб соціального життя: “Кишеньковий російсько-український правничий словник для адвокатів та урядовців” (Київ, 1918 р.); “Московсько-український словник для військових” (Київ, 1918 р.); “Короткий московсько-український словник судівництва та діловодства” (Полтава, 1918 р.); “Московсько-український правничий словничок” (Київ, 1919 р.); “Російсько-український словник найпотрібніших у діловодстві слів” (практичний порадник; Харків, 1926 р.).

Над виробленням загальних стандартів українського термінотворення працювали державні організації й

установи (правничо-термінологічна комісія при Академії наук, Інститут української наукової мови), разом з тим, переклад науково-технічної термінології проводився безконтрольно, вибір мовного відповідника фактично покладався лише на автора.

Особливе місце серед багатьох термінографічних праць займає “Російсько-український словник правничої мови” за редакцією А.Ю. Кримського (67 000 слів), виданий у 1926 р. Основоположні національні принципи лексикографії, обсяг джерельної бази й виваженість авторського підходу, дозволяють визнати роботу основою вітчизняної правничої лінгвістики. Враховуючи обсяг використаних джерел і значну увагу авторів до давньої української мови, словник може бути названий “Російсько-українським історичним словником правничої мови”.

Подальша термінографічна історія перекладної мови права (1930-50 рр.) характеризується помітним зрушенням роботи, уніфікацією української лексики, виданням “російсько-російських” словників. З послабленням ідеологічного тиску (1950-80 рр.) і науково-технічним прогресом зростає кількість словників технічної термінології, однак спеціальних наукових досліджень у сфері правової лексики на академічному чи державному рівні практично не проводилось. У 1957 р. при Президії АН УРСР створено спеціальну Словникову комісію під головуванням академіка Й.З. Штокала, у 1978 р. естафету по реалізації державотворчої політики приймає Комітет наукової термінології. У 1985 р. під загальною редакцією академіка Б.М. Бабія виходить “Русско-украинский словарь юридической терминологии”, який зберігає актуальність і сьогодні.

На сучасному етапі правничої термінології переживає нову хвилю національного відродження. З часів проголошення незалежності з’явилося безліч різноманітних термінографічних праць різного статусу й ґатунку. Сьогодні вже постає питання про перехід термінографічних показників від кількості до якості. Наслідком наукових дискусій між лінгвістами й спеціалістами різних сфер стало вироблення низки пропозицій щодо підвищення якості термінологічної діяльності (створення чіткої державної структури термінологічних організацій, унормування терміносистем, прийняття державних стандартів, міжнародні контакти та ін.). Разом з тим, актуальним залишається питання методології укладання спеціальних словників, вироблення науково-обґрунтованих принципів відбору спеціальної лексики відповідно до типу словника. Виробленню методології сприятиме прийняття класифікації термінологічних словників (за обсягом лексики; за способом опису лексичного значення слова; за історичною природою термінів; за структурою; за формою носія; за способом документування; за первинністю видання; за цільовим призначенням).

Література

1. Шуневич Б. Методика укладання словників нових терміносистем // Проблеми української термінології: Вісник ДУЛП. - Львів, 2000. - № 402. - С. 85-87.

2. Тименко Л. Ідеографічна організація лексики жанрових різновидів офіційно-ділового стилю 1917-1933 рр. // Лексикографічний бюлетень. 2009. - Вип. 18. - [Електронний ресурс]: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Lekb/2009_18

3. Даценко І. Дві пам’ятки української юридичної лексикографії - словник “Juridisch-politische terminologie für

die slavischen sprachen oesterreichs. Deutsch-ruthenische separat-ausgabe" та "Німецько-руський словар висловів правничих і адміністраційних" К. Левицького // Лексикографічний бюлетень. - 2009. - Вип. 18. - [Електронний ресурс]: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Lekb/2009_18

4. "Вісник" Державного університету "Львівська політехніка": Матеріали 6-ї Міжнародної наукової конференції. - № 402. - Львів: Видавництво Державного ун-ту "Львівська політехніка", 2000. - 420 с.

5. Російсько-український словник правничої мови: Понад 67000 слів: Праця Правниче-термінологічної Ко-

місії при Соціально-економічному відділі Академії наук / Гол. ред. А.Ю. Кримський. - К., 1926. - 226 с.

6. Комова М. Класифікація термінологічних словників. // "Вісник" Державного університету "Львівська політехніка": № 620. - Львів: Видавництво Державного ун-ту "Львівська політехніка", 2008. - С. 144.

Балтаджи П.М.

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри державно-правових дисциплін

ОДУВС

Надійшла до редакції: 13.11.2013

УДК 340.11

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВИХ ЗНАНЬ З ДИСЦИПЛІНАМИ ГУМАНІТАРНОГО ЦИКЛУ

Аленіна Н. Е.

У статті аналізується значення інтеграції правових знань з дисциплінами гуманітарного циклу підготовки інженерів, з метою удосконалення процесу формування правової компетентності в студентів вищих технічних навчальних закладів.

Ключові слова: правова культура, інтеграція, гуманітарне знання.

В статье анализируется значение интеграции правовых знаний с дисциплинами гуманитарного цикла при подготовке инженеров, с целью усовершенствования процесса формирования правовой компетентности у студентов высших технических учебных заведений.

Ключевые слова: правовая культура, интеграция, гуманитарное знание.

In the article the analysis of value of integration of legal knowledge is executed with disciplines of humanitarian cycle at preparation of engineer, with the purpose of improvement of process of forming of legal competence for the students of higher technical educational establishments.

Keywords: legal culture, integration, humanitarian knowledge.

Суспільство не може розвиватися стабільно й цілеспрямовано без установлення в ньому правопорядку й законності, правового регулювання всіх сторін і сфер його життя. Для цього, з одного боку, повинні функціонувати інститути права. З іншого - необхідний достатньо високий рівень правової культури й грамотності населення. Система освіти й виховання у вищому навчальному закладі не існує ізольовано від того, що відбувається в суспільстві. На ній відбиваються всі суперечності й проблеми. Для того, щоб вирішити завдання, зумовлені як сучасним розвитком світової цивілізації, так і особливими потребами нашої держави, необхідні нові підходи як до змістового, так і теоретико-методологічного аспектів правової підготовки студентів вищих технічних навчальних закладів - майбутніх інженерів.

Отже, актуальність теми зумовлена назрілою потребою сучасної інженерної освіти в комплексному реформуванні змісту інженерної освіти та переосмисленні її результатів у контексті сучасних суспільних очікувань, потреб і тенденцій розвитку суспільства.

Процес формування правової культури студентів - майбутніх інженерів - припускає вибір оптимальних

форм, методів і прийомів педагогічної діяльності. Ці завдання можуть бути вирішені тільки за умови інтеграції можливостей всіх дисциплін гуманітарного циклу, що вивчаються у ВНЗ.

Аналіз педагогічних джерел свідчить про те, що вченими досліджено окремі теоретичні засади інтегрування змісту й форм повідомлення наукових знань студентам. Інтегративні процеси визнано засобом функціонування міжпредметних зв'язків; об'єднання навчального матеріалу навколо визначальних наукових ідей, понять; координування педагогічного процесу для усунення недоцільного дублювання змісту й утвердження принципу логічно обґрунтованої послідовності викладання фахових дисциплін; забезпечення комплексності професійної освіти, коли інформація однієї дисципліни є підґрунтям для опанування іншої шляхом комплексних лекцій, семінарських занять [3].

Різні аспекти педагогічного інтегрування вивчали С. Архангельський, М. Бєрулава, С. Васильєва та ін.; форми, види й шляхи його реалізації з метою формування інтегральних якостей особистості розглядали В. Афанасьєв, Г. Башуріна, О. Гребенюк, Ю. Дідик та ін.; умови й напрями функціонування інтегративних зв'язків у цілісних системах досліджували В. Соколов, К. Станкевич та ін. Проблемою визначення змісту правової освіти у вищих навчальних закладах займалися Г. Васянович, М. Городиський, М. Подберезський, Т. Почтар, О. Саломаткін, Н. Яковлева та ін. Питання про оптимальний вибір і поєднання колективних, індивідуальних, групових і фронтальних форм навчальної діяльності знайшло висвітлення в працях М. Виноградової, В. Вихрущ, Ц. Іскрової, В. Михайлової, Т. Ніколаєвої, І. Первіна, І. Чередова та ін. [3].

В. Зайчук наголошує на тому, що галузева правова підготовка, досконале знання нормативних актів, якими треба керуватися під час професійної діяльності, і вміння розуміти вимоги цих нормативних актів, повинні бути на достатньо високому рівні. І це тільки поверхневий завдання, на вирішення яких повинна бути спрямована правова підготовка майбутніх спеціалістів. На жаль, сучасна система правової підготовки не вирішує загалом ці завдання [2].

Задачею цього дослідження є визначення педагогічних умов формування правової компетентності майбутніх інженерів у процесі фахової підготовки. На нашу думку, поліпшенню правової підготовки майбутніх інженерів у вищих технічних навчальних закладах значною мірою сприятиме застосування інтеграції правової освіти з

© Н.Е. Аленіна, 2014